

Dr. Albert Schweitzer – Homo Universalis

prof. MUDr. Martin Rusnák, CSc, Katedra verejného zdravotníctva, Trnavská univerzita v Trnave

Autor čerpá z odkazu dr. Alberta Schweitzera, ktorý spoznal ako spolupracovník Albert Schweitzer Institute for Humanities, USA v 90. rokoch minulého storočia. Tam mal možnosť stretnúť nielen dcéru menovaného, ale aj jeho bývalých spolupracovníkov z Lambarene. Príspevok sa pokúsi predstaviť dr. Schweitzera nielen ako lekára, ale aj ako teológa, hudobníka a mysliteľa. Jeho odkaz je blízky viacerým spolupracovníkom Trnavskej univerzity, najmä v oblasti humanitárnej a rozvojovej pomoci.

Úvod

Dr. Schweitzer bol mi blízky od detstva. Pamätám sa na knižku, ktorú som čítal ako dieťa a ktorú si pamätám do dnes. Potom asi nebol veľmi blízky vtedajšej moci, pretože si nespomínam, že by som neskôr zachytil akúkoľvek zmienku o ňom. Až začiatkom deväťdesiatych rokov, kedy som bol poradcom Nadácie otvorenej spoločnosti a v konzultačnom zbere Sasakawa Fund spravovanom Nadáciou Oľgy Havlovej ma oslovili dvaja Američania, ktorí sa predstavili ako pán Harold Robles a dr. Julius Landwirth. Prvý z nich bol prezidentom inštitútu a druhý jeho výkonným riaditeľom. Vysvetlili mi, že správna rada, na ktorej čele stála dcéra dr. Schweitzera Rhena Schweitzer Miller má záujem poskytnúť pomoc krajinám východnej Európy, ktoré prechádzajú politickou, sociálnou a ekonomickou transformáciou a kde niektoré zdravotné problémy prerastajú do katastrofy. Hľadali niekoho, kto by vedel inštitút reprezentovať v Európe a spolupracovať na príprave a realizácii projektov na dobrovoľnej báze. A ja som súhlasil. Tak som sa dostal do kontaktu s inštitúciou, stretol sa s pani Rhenou a ďalšími ľuďmi, ktorí spolupracovali s dr. Schweitzerom počas jeho života. Zároveň som získal možnosť bližšie sa zoznámiť so životom menovaného a ako sa v praxi plnil jeho odkaz. Osobne som sa zúčastnil projektu HIV/AIDS v Moldavsku a TB projektu v Macedónsku. Spolupracoval som aj na projekte výstavby a prevádzky nemocnice v Suriname. Dost' o tom, ako som sa dostal bližšie týmto ľuďom, radšej sa podelím o to, čo som v priebehu života našudoval a dozvedel sa z ich spomienok.

Dokument som rozdelil na niekoľko častí, ktoré odrážajú jednotlivosti komplexnej osobnosti dr. Schweitzera. Je to delenie trochu zjednodušujúce, pretože on bol človek, ako tomu zodpovedá aj názov tohto článku, univerzálny.

Spisovateľ, publicista

Publicistická činnosť menovaného začína veľmi skoro. Vlastne sa prirodzene odvíja od jeho vzťahu ku knihám, ktorý začal vášnivým čítaním už od prvých rokov v škole. Intelektuálne prostredie, v ktorom vyrastal mu poskytovalo dostatok podnetov a tiež prístup ku knihám. V kombinácii s hudbou, kde sa postupne vypracúva na skúseného a talentovaného hráča na organ, vzniká aj jeho prvá tlačená publikácia. V rokoch 1893 - 1898, študuje teológiu, filozofiu a hudobnú teóriu na univerzite v Štrasburgu, žije v teologickom seminári svätého Tomáša (Collegium Wilhelmina). Prvou knihou bola malá brožúra vo francúzštine o živote a činnosti Eugene Muncha, jeho bývalého učiteľa hry na organe v Mulhouse, ktorý zomrel na týfus na začiatku svojej kariéry. Knižka bola

určená priateľom a žiakom učiteľa, ktorý mu predstavil dielo Bacha a uviedol ho k známemu parížskemu organistovi Charles Marie Widor, ktorý ho ďalej viedol (Joy, 1947). V publikačnej činnosti pokračoval celý život. Venoval sa najmä teologickým a filozofickým súvahám, ale tiež príbehu vlastného života. Jeho príspevok k stavbe a umeniu organov v Nemecku a Francúzsku (*Deutsche und französische Orgelbaukunst und Orgelkunst*, 1906) sa doteraz pokladá za výnimočný zdroj pri štúdiu tejto problematiky. Pozvanie na tretí kongres medzinárodnej hudobnej spoločnosti vo Viedni v roku 1910 viedlo k účasti na formulácii Medzinárodných pravidiel pre stavbu organov a bolo prejavom uznania jeho vedomostiam a skúsenostiam. Po druhej svetovej vojne spísal pohľady na pôsobenie v africkom Lambaréné. Autobiografický pohľad na svoj život a myslenie uverejnil v nemeckom jazyku a postupne bol preložený do angličtiny a ďalších svetových jazykov (Schweitzer and Lemke, 1933). Odborné publikácie z filozofie a teológie spomenieme v príslušnej časti.

Teológ

V roku 1897 napísal prácu, vyžadovanú od všetkých kandidátov na prvej skúške z teológie, na tému predpísanú učiteľom: "*Myšlienka Poslednej večere u Daniela Schleiermachera v porovnaní s myšlienkami Luthera, Zwingla a Kalvína.*" Pri štúdiu Schleiermacherových myšlienok bol oslovený tým, že tento trval na tom, že Ježiš sa nepýtal učeníkov či zopakovať jedlo, a že učenici urobili tak zo svojej vlastnej iniciatívy. V nekonvenčnom prístupe a interpretácii pokračoval aj v ďalej. Témou jeho doktorátu bol Kant a jeho filozofia, ktorú obhájil pod názvom *Náboženská filozofia Kanta od kritiky čistého rozumu do náboženstva v medziach jednoduchého rozumu* v roku 1899. Začal návštevou knižnice v Paríži a skúšal čítať dobovú literatúru. Rýchlo prišiel k názoru, že prístup cez myšlienky iných ho nenapĺňa a použil postup, ktorý by sme dnes nazvali jazykovou analýzou textu. Podarilo sa mu preukázať, že Kantov pohľad sa postupne v čase vyvíjal a publikoval výsledky pod názvom *The Religions Philosophy of Kant from the "Critique of Pure Reason" to "Religion within the Bounds of Mere Reason"* v nakladateľstve J. C. B. Mohr v Tubingene koncom roku 1899. Zároveň pracoval na štúdiu o novom pohľade na mesiášstvo Ježiša a jeho myšlienky obetovania pod názvom *Das Messianitds- und Leidensgeheimnis Jesu* (Tajomstvo mesiášstva a umučenie Ježiša), uverejnené v New York, v roku 1914 (Schweitzer, 1914) a dnes dostupné v digitálnej forme. Vo výskumoch sa zaujímal aj o život a odkaz svätých, v ktorom sa zameril na sv. Pavla a skúmal, ako tento dospel k mysticismu umierania a znovuzrodenia. Jeho výskum však obmedzovalo paralelne prebiehajúce štúdium medicíny a prípravy na odchod do Afriky. V roku 1911 publikoval výsledky štúdia pod názvom *Geschichte der Paulinischen Forschung von der Reformation bis auf die Gegenwart* v Tubingene. O rok neskôr vyšla aj anglická verzia *Paul and His Interpreters* vydaná v A. & C. Black, Londýn 1912.

Hudobník

Keďže sa narodil v rodine evanjelického duchovného, k hudbe sa dostal ako chlapec. Päťročného ho začal otec učiť hrať na klavír. Neskôr, ako osemročný prekvapil hrou na organ, ktorá ho sprevádzala po celý život. Ako deväťročný dostal príležitosť nahradiť organistu v rodnom meste počas bohoslužieb. Ďalší vývoj nie je ťažko predvídať, ako sme už spomenuli, učil sa hre na tento nástroj až dosiahol virtuóznou úroveň. Okrem toho prenikol hlboko do teórie hudby a hry na organ. Študoval Bacha a publikoval viaceré práce na túto tému. Neskôr, ako jeho virtuóznym interpretátor získaval prostriedky na prevádzku nemocnice v Lambaréne koncertovaním po celom svete. Pamätná tabuľa na kostole sv. Michala v ulici V Jirchářích, Praha 1 je svedkom, že pôsobil opakovane aj v Prahe v rokoch 1923 až 1928.

Impresívna je jeho charakteristika Bacha, ktorú publikoval vo francúzskom a neskôr v nemeckom jazyku (A.Schweitzer, 1905). Píše: *Ako kontrast k čistej hudbe Bacha predstavujem Bacha, ktorý je básnik a maliar zvuku. V hudbe a v textoch sa vyjadruje emocionálne, rovnako ako opisne s veľkou vitalitou a jasnosťou. Viac ako všetko ostatné sa zameriava na predstavovanie obrazového v prostredníctvom zvuku. Je viac maliarom tónu než jeho básnikom. Zároveň sa venuje stavbe a opravám organov. Jeden jeho priateľ o ňom povedal: V Afrike zachraňuje starých čiernych a v Európe staré organy.*

Lekár

V októbri 1905 sa zapisuje na štúdium medicíny. Rozhodnutie nie je spôsobené náhlym vnuknutím, ale ako sám píše: *Dávno v mojich študentských rokoch som o tom premýšľal. Zdalo sa mi nemysliteľné, že by som mal mať možnosť viesť taký šťastný život, keď som videl ako sa toľko ľudí okolo mňa stretáva s bolesťou a utrpením. Silná motivácia pomáhať blížnemu mu rovnako poslúžila pri prekonávaní chronickej únavy. Veď študoval medicínu a pri tom prednášal na teologickej fakulte a každú nedeľu viedol bohoslužby. Zároveň koncertoval na organe, čo mu prinášalo aj určitý finančný príjem. V roku 1910 ukončil štúdium. Rok musel stráviť na klinike a pripraviť diplomovú prácu. Za tému si vybral kritické zhodnotenie všetkého, čo bola zverejnené o duševnom ochorení, ktorým podľa niektorých Ježiš trpel. V práci preukázal, že Ježiš sa nikdy počas svojho života neodchýlil od reality. Poukázal aj na to, že autori, ktorí to spochybňovali si nedali námaha preštudovať historické skutočnosti a súvislosti.*

Po promócií 13. októbra 1905 oznámil rozhodnutie slúžiť ako misijný lekár a vstúpil do rokovania s Parížskou misijnou spoločnosťou. Ponúkol, že z vlastných prostriedkov začne lekársku činnosť v prostredí misie na rieke Ogowé v mieste Lambaréne, Gabon. Je to rovníková Afrika. Pôvodne misiu založil američan dr. Nassau v roku 1876, ktorý bol misionárom a zároveň lekárom. Neskôr, keď sa Gabon stal francúzskou kolóniou, ju prebrali Francúzi. Už v prvých dňoch po príchode musel riešiť nielen umiestnenie objektov nemocnice, ale hlavne množstvo pacientov. Medzi hlavné ochorenia patrila malária, lepra, spavá choroba, úplavica, frambesia a akútne vredy, zápaly pľúc a ochorenie srdca. Operoval hernie a elefantiázu. Veľkou oporou mu bola manželka, ktorá

bola diplomovanou zdravotnou sestrou. Vypuknutie prvej svetovej vojny prerušilo prácu v nemocnici a Schweitzer s rodinou bol považovaný za nepriateľa a uväznený.

Do Lambarene sa vrátil až v apríli 1924 a našiel nemocnicu v ruinách. Začal s jej renováciou a neskôr ju presunul na iné miesto Adolinanongo, kde bolo viac priestoru. Počas prestavby do obeda pracoval ako lekár a po obede manuálne. Počet pacientov stúpala a musel prizvať dvoch nových lekárov z Európy a dve sestry. Množstvo práce mu síce bránilo v písaní, ale nie v hraní na piáno s pedálmi z organu po večeroch. S prestávkami na koncertovanie a prednášanie v rôznych krajinách sveta pokračoval vo svojej práci v nemocnici, kde napokon aj zomrel.

Humanista

Jeho filozofické a teologické štúdiá vyvrcholili v diele *Filozofia civilizácie* (Schweitzer, 1949) po prvýkrát vydanú v roku 1923. V tejto knihe použil a objasnil základy jeho ponímania sveta, ktoré vyjadril pojmom *reverence for life* (úcta k životu). V knihe sa venuje filozofickým otázkam života a etiky. V prvých kapitolách sa venuje tomu, čo zvykneme nazývať civilizáciou a obhajuje myšlienku potreby filozofie pre život človeka. V posledných šiestich kapitolách rozvádza a zdôvodňuje koncept úcty k životu. Táto kniha, spolu s ďalšími knihami, vystúpeniami, článkami a reportážami z Afriky viedla nakoniec k rozhodnutiu Nobelovho výboru udeliť mu Nobelovu cenu za mier in absentia v roku 1952. Až v novembri 1954 v Osle za prítomnosti kráľa Gustáva Adolfa predniesol dlho očakávanú prednášku na tému *Problém mieru v dnešnom svete*. Opakovane bola označená ako jedna z najlepších príspevkov v dejinách tejto ceny, napriek tomu, že bola kritická k situácii vo svete po dvoch svetových vojnách. Nebál sa poukázať na nespravodlivosti, ktoré páchali víťazi a hovorí: *Najviac do očí bijúce porušenie historických práv a dokonca ľudských práv spočíva v zbavení určitých národov ich práva na zem, na ktorej žijú a tým ich núti sťahovať sa do iných teritórií. Na konci druhej svetovej vojny sa víťazné mocnosti rozhodli určiť tento osud státisícim ľuďom, a za mimoriadne drsných podmienok. Z toho môžeme posúdiť, ako málo si (víťazi) uvedomujú poslanie pracovať na reorganizácii, ktorá by bola dostatočne spravodlivá a ktorá by zaručila poučenie a sľubnú budúcnosť* (Schweitzer, 1954). O aktuálnosti jeho slov a jasnozrivosti hovoria skúsenosti z mnohých krajín, ktorých sa to týka, Slovensko nevynechávajú.

Odkaz

Tak ako bol život a dielo dr. Schweitzera komplexné, tak je mnohostranný aj jeho odkaz. Jeden z mnohých citátov *Ten kto získava silu tým, že prekonáva prekážky, má silu, ktorou môže prekonať nepriazeň osudu* môže poslúžiť nielen študentom, ale aj kolegom a vedcom na Trnavskej univerzite a nielen tam. Že sa nestretol len s chváľou, ale aj s kritikou a odmietaním, dokumentuje sám v autobiografii. Ale táto pokračuje aj dnes. Kritizuje sa nemocnica ako primitívna. Miesto nemocničných oddelení boli rady chatrčí. Keď tam musel pacient zostať, jeho rodina sa nastahovala k nemu, priniesla niekoľko kurčiat, kozu, hrnce a panvice a varili si vlastné jedlo, ktoré pacient s nimi zdieľal. On

však odpovedal, že v prípade, ak pacienti budú izolovaní od svojich rodín a kŕmení z nemocničnej kuchyne, väčšina z nich neprijde do nemocnice vôbec. Útokom sa nevyhol ani on osobne, vraj jeho správanie vyjadroval rasizmus. V čase keď všetci odsudzovali kolonializmus ako zlo, povedal na rovinu, že európski vládcovia riadili africké záležitosti lepšie ako Afričania, keď boli ponechaní sami na seba. Tiež sa vyjadril, že by bolo v záujme Afričanov, aby ich Európania mali aj naďalej na starosti. Povedal, že Európa mala povedať Afrike: *ja som tvoj brat, ale tvoj starší brat*. Niektorí kritizovali jeho autokraciu. Riadil nemocnicu ako uznal za vhodné a očakával, že ostatní, čierni alebo bieli ho budú rovnako poslúchať. Bol to snád prirodzený postoj muža, ktorý bol v skutočnosti inteligentnejší, než ktokoľvek iný z okolia. Tiež postoj muža, ktorý priniesol vlastnou prácou zarobené prostriedky a daroval ich tým, ktorí to potrebovali.

Mnohí sa hlásime k jeho odkazu. Na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce sme založili združenie občanov Albert, ktoré sa usiluje pomáhať ľuďom v Afrike, ale aj v iných oblastiach, kde je naša pomoc potrebná.

Záver

Záverom by som rád uviedol tri citáty z diela A. Schweitzera, ktorých nadčasovosť a výpoveď nie je potrebné komentovať.

Etika je zodpovednosť voči všetkému, čo žije, rozšírená tak, že nikdy nekončí. Znamená to, že dobré je život podporovať a chrániť a zlé je život ničiť a brať. Nikto nesmie zatvárať oči a myslieť si, že utrpenie, od ktorého sa odvrátil, vlastne neexistuje.

Úcta k životu nám prikazuje pomáhať každému, kto pomoc potrebuje. Človek nemôže žiť iba pre seba, pretože by potom pod hlušinou vecí stratil v sebe človeka.

Vzdajme vďaka tomuto výnimočnému človeku za príklad života, ktorý bol jeho argumentom.

Literatúra

JOY, C. R. 1947. *Albert Schweitzer: An Anthology*, Michiganská univerzita, Beacon Press.

SCHWEITZER, A. 1905. *J. S. Bach, le Musicien-Poete*. Paris: Costallat, Leipzig: Breitkopf und Hartel

SCHWEITZER, A. 1914. *The Mystery of the Kingdom of God: The Secret of Jesus' Messiahship and Passion*, Dodd, Mead and Co.

SCHWEITZER, A. 1949. *The Philosophy of Civilization*. The MacMillan Company.

SCHWEITZER, A. 1954. *Nobel Lecture: The Problem of Peace*. Nobelprize.org. Nobel Media AB 2014. Web. 19 Jan 2015.

<http://www.nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/1952/schweitzer-lecture.html>

SCHWEITZER, A. & LEMKE, A. B. 1933. *Out of My Life and Thought: An Autobiography*, Johns Hopkins University Press.